

УДК 375:233

DOI: <https://doi.org/10.31732/2707-9155-2019-34-178-185>

Ризики, які виникають в ході використання соціальних мереж в інтернеті: психологічний аспект

Артемов В.Ю.

*Магістрант кафедри психології Університету «КРОК»,
доктор педагогічних наук, доцент,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (098) -01-250-92, e-mail: ArtemovVY@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5290-4496*

Руснак О.В.

*Кандидат юридичних наук
тел.: (098) -80-678-15, e-mail: O_Rusnak@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0532-1909*

Жалубак В.М.

*Здобувач Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, вул. Михайла Максимовича, 22б, 03022, Україна
тел.: (067) 65-616-60, e-mail: vzhalubak@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0532-1909*

Risks following by using social networks on the internet: a psychological aspect

Artemov V.Y.

*Master student of the Department of Psychology at the “KROK” University,
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
“KROK” University, st. Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine
tel.: (098) -01-250-92, e-mail: ArtemovVY@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5290-4496*

Rusnak A.V.

*PhD in Law,
tel.: (098) -80-678-15, e-mail: O_Rusnak@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0532-1909*

Zhalubak V.M.

Applicant at the National Academy of Service of the Security Service of Ukraine

Mihaila Maksimovicha str., 2b, Kyiv, 03022, Ukraine

tel.: (067) 65-616-60, e-mail: vzhlubak@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0532-1909

Анотація. Стаття присвячена проблемі виявлення потенційних психологічних ризиків, які пов'язані із захопленням у суспільстві соціальними мережами і визначенню кола осіб, які найбільш уразливі до їх негативного впливу. У результаті аналізу останніх публікацій з проблеми безпечного використання мережі Інтернет розглядалися зроблено висновок, що ця проблема все ще недостатньо досліджена. Комунікація у соціальних мережах дозволяє вирішувати безліч проблем професійної та соціальної взаємодії, але в той же час, несе в собі й чисельні загрози психологічній безпеці особистості. Тому поряд з позитивними результатами використання соціальних мереж – зручність комунікації, швидкість, оперативний доступ до інформації, мобільність, – існують ризики, які в окремих випадках несуть загрози психологічному, психічному, соціальному і матеріальному благополуччю сучасної молоді. Звернуто увагу на той факт, що негативні ефекти від захоплення підлітками та молоддю соціальними мережами, варіюються від досить легких станів психологічного дискомфорту до важких психічних розладів. Зроблено спробу основні характеристики соцмереж і пов'язані з цим потенційні ризики розділити на низку категорій. Показано, що основні характеристики соціальних мереж і пов'язані з цим потенційні ризики можна розділити на низку категорій, зокрема спільноти розважального характеру, кібер-булінгу, Інтернет-мобінгу, тролінгу, хакерінгу, хікікоморі, псевдо релігійні та навіть кібертерористичні спільноти. Зроблено висновки, що проблему безпеки у соціальних мережах не можна сприймати лише як проблему захисту персональних даних. Доведено, що забезпечення психологічної безпеки особистості в Інтернеті загалом, а у соціальних мережах зокрема – це комплексна проблема і на даному етапі її вирішення з'являється необхідність інтеграції зусиль всіх владних органів, освітніх, медичних та соціальних установ і, в першу чергу, психологів.

Ключові слова: психологічні ризики, соціальні мережі, комунікація в соцмережах, Гаджетоманія, хікікоморі.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 11.

Annotation. The article is devoted to the problem of identifying potential psychological risks that are associated with social networking and identifying the circle of people who are most vulnerable to their negative impact. As a result of analysis of recent publications on the problem of safe use of the Internet, it was concluded that this problem is still not well researched. Communication in social networks allows to solve many problems of professional and social interaction, but at the same time, it also carries numerous threats to the psychological security of the individual. Therefore, along with the positive results of using social networks, there are risks that in some cases pose a threat to the psychological, mental, social and material well-being of modern youth. Attention is drawn to the fact that the negative effects of adolescents' and young people's admiration on social networks range from fairly mild states of psychological discomfort to severe mental disorders. It has been shown that the main characteristics of social networks and the associated potential risks can be divided into a number of categories, including entertainment, cyberbullying, internet-mobbing, trolling, hacking, hickory, pseudo-religious and even cyber-terrorist

communities. It is concluded that the problem of security on social networks cannot be regarded as a problem of personal data protection only. It has been proved that ensuring the psychological safety of a person on the Internet in general, and in social networks in particular – is a complex problem and at this stage of its solution there is a need to integrate the efforts of all authorities, educational, medical and social institutions and, first of all, psychologists.

Keywords: *psychological risks, social networks, communication in social networks, gadzhetmaniya, hikikomori.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 11.

Постановка проблеми

Соціальні мережі, зокрема такі як Twitter, Facebook й Instagram, або ж Однокласники та Вконтакті, які недалекоглядно (з огляду на гібридну агресію Росії) використовує сучасна українська молодь, поступово поглинають усі сфери нашого життєвого простору. Це і спілкування, і навчання, і розваги, і, з рештою, торгівля. Соціальні мережі об'єднують всіх нас і надають величезне поле можливостей: це і миттєвий доступ до інформації, і отримання освітніх послуг, і здійснення продовольчих покупок, і швидка комунікація. Однак, поряд з позитивними тенденціями, існують ризики, пов'язані із обігом особистої інформації та певних персональних даних користувачів соцмереж, оскільки в окремих випадках несе загрозу їхньому психологічному, психічному, соціальному і економічному благополуччю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми безпечного використання мережі Інтернет розглядалися в роботах Бабаєва Ю.Д., Войскунский А.Е., Смыслова О.В. [1], Бондаренко С. В. [2], Белинская Е.П., Жичкина А.Е. [3], Войскунский А.Е. [4], Доронина О.В. [5], Мандель Б.Р. [7], Мустафьева Г.Н. [8], Филиппова С.А. [9] та багатьох інших. Однак, питання виявлення потенціальних психологічних ризиків, пов'язаних із використанням соціальних мереж все ще досліджена недостатньо.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

На сучасному етапі розвитку суспільства актуальним стає дослідження феномену популярності соціальних мереж і ризику негативного впливу на їхніх прихильників серед молоді та підлітків. Тому автори статті звернули особливу увагу на психологічні ризики, пов'язані із захопленням молоддю та підлітками соціальними мережами.

Формулювання цілей статті

Мета статті виявити потенційні психологічні ризики, пов'язані із захопленням у суспільстві соціальними мережами і визначити коло осіб, які перебувають у групі ризику, найбільш уразливих до того чи іншого виду їх негативного впливу

Виклад основного матеріалу дослідження

Сьогодні на тлі загальносвітового захоплення різнобарвними соціальними мережами (Twitter, Facebook, Instagram тощо) можна сміливо стверджувати, що до групи ризику потрапляють практично всі категорії громадян, а насамперед підлітки.

Негативні ефекти від захоплення соцмережами, варіюються від досить легких станів психологічного дискомфорту (таких як психологічний дискомфорт школяра, який «недоотримав омріяних «лайків»), до важких психічних розладів (адикцій). Відомо, що у окремих випадках негатив отриманий у соцмережі може спровокувати ситуацію, що

безпосередньо загрожуватиме життю і здоров'ю людини.

Основні характеристики соцмереж і пов'язані з цим потенційні ризики можна розділити на низку категорій:

Спільноти розважального характеру. На світовому рівні кількість користувачів соцмереж збільшується щогодини і розваги їхня головна сфера інтересів. Проблема аддикцій у соцмережах виникла вже давно: ігроманія, порушення здатності контролювати час перебування в соцмережах, відмова від вчинення будь-яких дій на користь смартфона, плашета чи комп'ютера, згортання взаємодій з соціальним оточенням на користь перебування в соцмережах, найбільш поширені проблеми [7].

Залежність у цій сфері загрожує віртуалізацією життя, коли відбувається зниження інтересів до реальних життєвих дій, а реальні дії змінюються уявними аналогами. Відбувається поступове притуплення почуття реальності: дії в реальному житті здійснюються для того, щоб опублікувати звіти про них в (Twitter, Facebook, Instagram тощо). З'являється потреба постійно знаходитися в мережі – «мереже або фейсбукоманія». Безумовно, Інтернет-залежність, зокрема, питання її профілактики та подолання, вплив ІТ на формування особистісних і психологічних особливостей досить добре вивчені і широко представлені в спеціальній літературі [1,4].

Зростання популярності комунікації в соцмережах. Комунікація в соцмережах – це швидкість, зручність та порівняна «дешевизна», відсутність усіляких перешкод, і, можливо, певна конспіративність. За допомогою месенджерів в соцмережах можна швидко і безпечно спілкуватися з будь-яким зареєстрованим в них користувачем.

Комунікація у соцмережах дозволяє

вирішувати безліч проблем професійної та соціальної взаємодії, але в той же час, несе в собі й чисельні загрози психологічній безпеці особистості. Можливість залишатися анонімним в соцмережах спровокувало широке поширення таких явищ, як кібер-булінг, Інтернет-мобінг, тролінг. Серед дітей та підлітків зростає число жертв сексуальних домагань, а все більше число користувачів соціальних мереж і подібних ресурсів ризикують стати жертвами різного роду шахраїв.

Дуже багато соціальних проблем знайшли нову можливість розвитку у віртуальному середовищі: знуцання над однокласниками у підлітковому середовищі із використанням мережевих ресурсів багаторазово підсилює масштаби трагедії для дитини, яка зазнає вже не віртуальне, а реальне цькування *справжніх* однокласників. Спілкування різного роду педофілів з дітьми у соцмережах не відразу викликає у батьків занепокоєння, оскільки неможливо точно визначити хто заховався під «аватаркою» однолітка. Однак можливість стати жертвою – не єдиний ризик користувача, адже не виключена ймовірність у неформованої особистості самій стати агресором, піддавшись думці про безкарність дій, що анонімно здійснюються у Мережі.

Цю проблему також ілюструє кібербулінг та мобінг, коли образливі або хуліганські дії здійснюються і діти, і дорослі, які, до речі, нічого подібного не дозволять собі у реальному житті. Питання формування культури поведінки в соцмережах знаходить відображення в сучасних дослідженнях [3,5]. Тож, під цілу низку психологічних ризиків піддаються активні користувачі соціальних мереж. Адже, окрім щорічного зростання числа кіберзлочинів, спрямованих на отримання матеріальної вигоди, прихильники соцмереж можуть потрапи-

ти під дії хакерів, які здійснюють злом персональних сторінок просто заради задоволення.

Відомо, що вторгнення у особистий простір й поширення в Інтернеті конфіденційної інформації – надзвичайно травмуючі фактори. У підлітковому середовищі соціальні мережі часто служать засобом, що формує статусне положення в групі однолітків: кількість віртуальних друзів, членство в закритих групах, кількість «лайків» на фотографіях – є показниками популярності або непопулярності підлітка. Випадки, коли оцінки до фото, можливість внести користувача в «чорний список», видалити зі списку друзів все частіше використовуються для шантажу та маніпуляцій.

Особливість Інтернет-комунікації в даному випадку полягає у формуванні спотвореного, надмірно романтизованого образу партнера по спілкуванню, який ґрунтується на привабливих історіях, розказаних про себе і не менш привабливих фотографіях, а за своєю сутністю – фальшивих. Результатом же такого спілкування є формування психологічної залежності від партнера по листуванню, неможливість адекватно оцінювати свої дії, готовність піти на необдумані й ризиковані вчинки (надання фінансової допомоги, поїздки до іншої країни, згода на шлюб).

У ряду негативних ефектів подібних ситуацій: психологічний стрес як наслідок невиправдання очікувань, формування недовіри до осіб протилежної статі, психологічні проблеми поспішних міжетнічних шлюбів. Незважаючи на спроби розробників мережевих ресурсів вводити віковий ценз для користувачів, розробляти системи захисту від проникнення на персональні сторінки, модерувати інформацію у відкритих чатах, незважаючи на зусилля педагогів і психологів, спрямовані на профілактику шкільної цькування в соцмережах,

незважаючи на виступи в ЗМІ жертв кіберзлочинів, проблема негативних ефектів Інтернет-комунікації залишається масштабною.

Безперечні переваги соцмереж: зручність комунікації, швидкість, оперативний доступ до інформації, мобільність – є причиною зростання їх стрімкої популярності у всьому світі. У той же час, окрім необхідної інформації на екран смартфона або комп'ютера потрапляє велика кількість різних текстів і відео, реклами та спаму. Відомо, що щоденна робота з великою кількістю різноманітної інформації, безперервним потоком кореспонденції, пов'язана із постійним психічним напруженням.

Стресогенним факторами є нестабільно працюючий Wi-Fi, різні віруси, а також загроза доступу до конфіденційної інформації. Величезною проблемою є і відсутність цензури інформації, що розміщується у соцмережах. Не дивлячись на загальні спроби законодавчих органів різних країн зробити Всесвітню мережу безпечнішою та підвищити її моральність, соцмережі все ще є інформаційним простором, що погано піддається цензурі. Технологічні можливості обмеження доступу до небезпечної інформації не дають абсолютної гарантії.

У зв'язку з цим існує ймовірність доступу дітей та підлітків до інформації, що містить потенційно небезпечну для психіки дитини інформацію сексуального характеру, яка демонструвала б насильство або схиляють до суїциду [10]. Існує величезна кількість екстремістських співтовариств, що пропагують свої ідеї за допомогою соцмереж і залучають підлітків та молодь до своїх лав. Подібну практику використовують релігійні секти, псевдорелігійні організації, а також всілякі «школи» і «вчення» сенс і зміст діяльності яких складно зрозуміти.

Негативні ефекти від тривалого кон-

такту з такого роду інформацією важко переоцінити, оскільки впливу піддається особистість людини. Відповідальність за вирішення даної проблеми на етапі первинної профілактики лежить на батьках, але ситуацію ускладнює те, що дуже часто дорослі дізнаються про проблему лише тоді, коли негативні наслідки вже наступили.

Існує потенційний ризик погіршення якості життя осіб схильних сприймати всю розміщену у соцмережах інформацію, окремі молоді люди звертаються за «консультаціями» до сумнівних фахівців, замінюють відвідини лікаря неперевіреною інформацією, отриманою від фейковий доктора. Як результат, отримання неякісних послуг псевдоспеціалістів в соцмережах знижує ступінь довіри до представників професії в цілому.

Серйозну проблему представляють психологічні стани людей (найчастіше дітей та підлітків), які не мають доступу до Мережі. Відсутність у сім'ї коштів для придбання модних гаджетів, а відтак можливість спілкуватися у соцмережах, провокує відчуженість та зниження статусного положення в групі однолітків.

Бажання відповідати іміджу сучасного «просунутої» людини породжує гаджетоманію – нав'язливий стан, виражений у потребах постійного придбання новинок для доступу до Twitter, Facebook, Instagram [8]. Технічні новинки (смартфони, планшетні комп'ютери, ігрові консолі) перетворюються у предмет, що формує статусне положення в групі однолітків або колег. Дане явище являє собою психологічну і соціальну проблему, безпосередньо пов'язану із культурою споживання, яка залежить від рівня масової культури і свідомості, корекції і терапії.

За допомогою соцмереж користувач отримує величезну кількість інформа-

ції, практично не витрачаючи зусиль на її пошук. На відміну від інших джерел інформації, наприклад, кіно, театру або навіть друкованих ЗМІ, соцмережі діють за принципом максимального залучення уваги. Хоча, представлена у соцмережах інформація часто скидається на односторонність та заангажованість. Не знаючи імен компетентних авторів і адрес, що заслуговують на довіру, прихильник соцмереж ризикує отримати неякісну, заангажовану інформацію.

З метою формування громадської думки соцмережі вже використовують PR-агентства і компанії, які просувають на ринок свої товари та послуги. Останні, до того ж, пропонують варіант купівлі через соцмережі: досить 2-3 нескладних маніпуляцій на сайті і товар вже фактично у покупця. Зручність та економія часу це лише одна сторона медалі, адже інша – це ризик виникнення нав'язливої залежності від купівлі в соцмережах, що супроводжується зниженням раціональності споживчої поведінки, виникненням проблем із соціальним оточенням.

Окрему групу ризику у соцмережах становлять впізнавані люди. Окрім проблеми вторгнення у приватне життя з метою публікації в ЗМІ новин та чуток, адже подеколи фотографії відомих акторів і співаків використовуються для реклами без їх відома та згоди. Складно оцінити моральну шкоду, що наноситься і відомих персонам, і простим людям, які повірили рекламі.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що соціальною групою, найменш захищеною від негативного впливу соцмереж, є діти та підлітки. За забезпечення безпеки дитини, в тому числі і в соцмережах, відповідають дорослі. Однак дуже часто діти є більш впевненими користувачами, ніж їхні батьки, які, до того ж, схильні сприймати Інтернет-простір як безпечне середовище, вва-

жаючи «нехай вже краще грає вдома в комп'ютер, ніж невідомо де на вулиці».

Батьківська компетентність в забезпеченні безпеки дитини в соцмережах складається з декількох складових. Достатній рівень володіння навичками використання Інтернетом і відповідний рівень у соцмережах дозволяє батькам уникати багатьох ризиків. У той час як від дорослих потрібно своєчасне реагування на будь-які зміни психологічного стану дитини. Найбільш ефективним і безпечним варіантом освоєння та взаємодії дитини з Інтернетом (як по суті і освоєння будь-якого іншого виду діяльності) є спільна діяльність з дорослим [9].

Самоусунення батьків загрожує для дитини зануренням у віртуальний світ, що пропонує йому будь-які аналоги соціальної реальності. У технологічно розвинених країнах (Японії, Китаї, Південній Кореї, США, Великобританії) останніми десятиліттями спостерігається зростання числа людей, що прагнуть до максимальної соціальної самоізоляції – хікікоморі. Вони ні з ким не спілкуються, ніде не працюють, роками не виходять з кімнати. Характерно, що

єдиним способом зв'язку із зовнішнім світом для хікікоморі є соцмережі. У нашій країні це явище поки не дуже поширене, проте, серед українських дітей та молоді японська анімекультура користується великою популярністю, а відомо, що хікікоморі подеколи зустрічаються у японських мультфільмів. Синдром хікікоморі – це специфічне для далекосхідних країн соціальне явище, однак, і у нашій країні вже відзначаються випадки добровільного усамітництва серед підлітків та молоді.

Висновки

Проблему безпеки у соцмережах зазвичай прийнято сприймати як проблему захисту персональних даних. Однак, сучасні дослідження значний розширюють це поняття, абсолютно справедливо включаючи в нього психологічний та соціальний аспекти. Забезпечення психологічної безпеки особистості в Інтернеті загалом, асоцмережах зокрема – це комплексна проблема і на даному етапі її вирішення з'являється необхідність інтеграції зусиль всіх владних органів, освітніх, медичних та соціальних установ, а також психологів.

Література

1. Бабаева Ю.Д., Войскунский А.Е., Смыслова О.В. Интернет: воздействие на личность // Гуманитарные исследования в Интернете. Москва, 2000. 234 с.
2. Бондаренко С. В. Социальная структура виртуальных сетевых сообществ. Ростов-на-Дону: Издво Ростовского университета, 2004. 132 с.
3. Белинская Е.П., Жичкина А.Е. Современные исследования виртуальной коммуникации: проблемы, гипотезы, результаты // Образование и информационная культура. Москва, 2000. 276 с.
4. Войскунский А.Е. Информационная безопасность: психологические аспекты. *Национальный психологический журнал*. 2010. С. 23-27.
5. Войскунский А. Е., Дорохова О. А. Становление кибер-этики: исторические основания и современные проблемы. *Вопросы философии*. 2010. С. 120-129.
6. Доронина О.В. Страх пред компьютером: природа, профилактика, преодоление. *Вопросы психологии*. 1993. С. 83-87.
7. Интернет-зависимость: психологическая природа и динамика развития / Под ред. А. Е. Войскунского. Москва, 2009. 378 с.
8. Мандель Б.Р. Гаджеты, Интернет, компьютер, телевизор, мобильный телефон – технологические аддикции переходят в наступление. *Вестник практической психологии образования*. Москва, 2013. С. 38-45.

9. Мустафьева Г.Н. Социальные аспекты Интернет-зависимости. *Национальный психологический журнал*. Москва, 2012. С. 69-72.
10. Смирнова В.Е. Истоки современной педоистерии. *Вестник практической психологии образования*. Москва, 2013. С. 101-107.
11. Филиппова С. А. Психологические риски современного киберпространства. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. Москва, 2014. Т. 20. С. 376–380. URL: <http://e-koncept.ru/2014/54336.htm> (дата звернення 12.01.2019).

Reference

1. Babaeva, Yu.D. Voyskunskiy, A.E. and Smyislova O.V. (2000), *Internet: vozdeystvie na lichnost* [Internet: impact on personality], Moscow, Russia.
2. Bondarenko, S. V. (2004), *Sotsialnaya struktura virtualnykh setevykh soobshchestv* [The Social Structure of Virtual Network Communities], Rostov-na-Donu, Russia.
3. Belinskaya, E.P. and Zhichkina, A.E. (2000), *Sovremennyye issledovaniya virtualnoy kommunikatsii: problemy, gipotezy, rezul'taty* [Modern studies of virtual communication: problems, hypotheses, results], Moscow, Russia.
4. Voyskunskiy, A.E. (2010), "Information security: psychological aspects", *Natsionalnyy psikhologicheskyy zhurnal*, pp. 120-129.
5. Voyskunskiy, A. E. and Dorohova, O. A. (2010), "The formation of cyber ethics: historical background and current problems". *Voprosy filosofii*. Pp. 23-27.
6. Doronina, O.V. (1993), "Fear of the computer: nature, prevention, overcoming", *Voprosy psikhologii*. pp. 83-87.
7. Voyskunskiy, A. E. (2009), *Internet-zavisimost: psikhologicheskaya priroda i dinamika razvitiya* [Internet addiction: psychological nature and dynamics of development], Moscow, Russia.
8. Mandel, B.R. (2013), "Gadgets, the Internet, a computer, a TV, a mobile phone – technological additions are on the", *Vestnik prakticheskoy psikhologii obrazovaniya*, pp. 38-45.
9. Mustafeva, G.N. (2012), "Social aspects of Internet addiction", *Natsionalnyy psikhologicheskyy zhurnal*, pp. 69-72.
10. Smirnova, V. (2013), "The origins of modern pedo-hysteria", *Vestnik prakticheskoy psikhologii obrazovaniya*, pp. 101-107.
11. Filippova, S. A. (2014), "Psychological risks of modern cyberspace", *Nauchno-metodicheskyy elektronnyy zhurnal «Koncept»* [Online], vol. 20. pp. 376–380. available at: <http://e-koncept.ru/2014/54336.htm>. (Accessed 12 January 2018).

Стаття надійшла до редакції 29.01.2019 року